

A NYITRAVÖLGYI MAGYARSÁG A XVIII. SZÁZADBAN.

Történelmi helyzeteink a nemzetiségi kérdés más és más oldalának tanulmányozását teszik időszerűvé. A trianoni tragédia az ország oly nagy területeit vette el a magyarság oly nagy számával, hogy két évtizedig alig bírtunk a nagy fájdalom apró részleteibe elmerülni. A háború utáni két évtized nemzetiségi kérdésének irodalma éppen ezért a nagy összefüggések hangsúlyozásában merül ki csaknem teljesen. A nagy veszteségeket veszszük számba, amelyeket Trianon Közép-Európára és egész Európára rázudított. A részletekkel nem törődünk eléggé. Milyen különös: a magyarságnak ezer és ezer apró részletekben lett sorává Trianon, de minkét elsősorban Európa és Közép-Európa szerkezeti zavarai érdekelnek.

Ez a nagy összefüggésekre beállított érdeklődés megmarad még akkor is, amikor a trianoni igazságtalanság már megérett arra, hogy orvosolják. Az 1938. óta bekövetkezett határkiigazítások már szükségessé tették volna a nemzetiségi problémák leg-

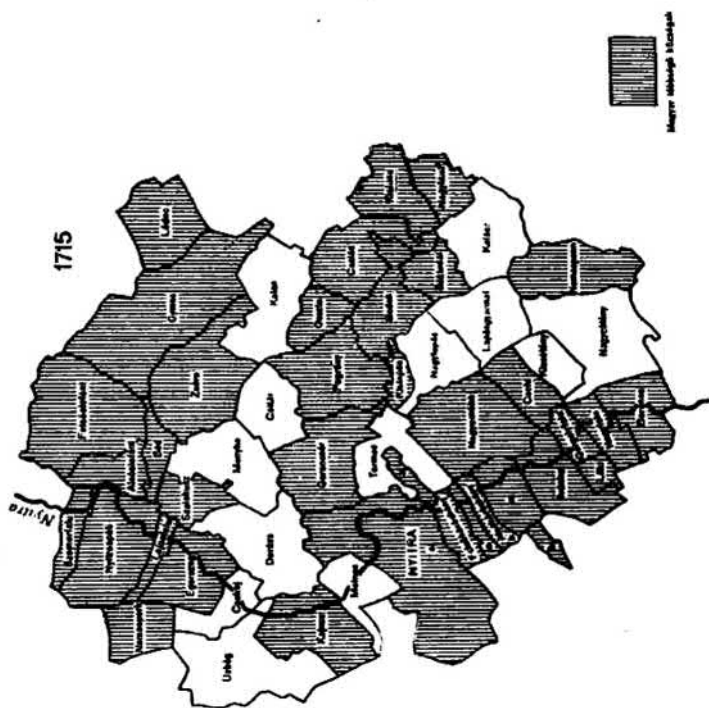
apróbb részletességig menő ismeretét. De ki meri állítani, hogy felkészültünk erre? Új helyzetünk azóta is sürgeti a legapróbb részletek tisztázását. A szomszédos népek szakemberei, talán érezve a magyar nagyvonalúság hátrányait, a részletek területén végzett apró munkával szeretnék a történelem s a jelen magyar igazságai alól kihúzni a talajt. Új helyzetünk hát mindenképpen az apró kutató munka irányába sürgeti a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó hivatalos vagy félhivatalos szerveink működésének átszervezését. A nagyvonalú álláspontokat a részletismeret apró igazságaira kell felváltani. Egy falu, egy község magyarságának a sorsa valamelyik nemzetiségi nyelvhatárunk mentén mai kőrülményeinkben többet igazol igazságainkból, mint annak a nagy elvnek a hangoztatása, hogy a magyarság rendkívül szabad fejlődést biztosított mindig a vele együtt élő nemzetiségeknek.

Sajnos, az apró munka is, egy ideig még, nagyvonalú követelmény. marad. E sorok írójának különös keserűséggel kellett éreznie ezt, amikor munkája a nyittrakömyéki magyarság fejlődésének vizsgálatára szorította. A zoboralji magyarság mai helyzete keltette fel érdeklődését a nyittrakömyéki magyarság történelmi fejlődése iránt s azt hitte, hogy e magyar tömb múltjának tisztázása könnyebb lesz, mint mai helyzetéé. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a nehézségek fordított arányban súlyosodnak. A meglévő, viszonylag könnyen áttekinthető forrásaink legnagyobb része még feldolgozatlan s az érdeklődőt régen esedékes munka elvégzésére tartja vissza.

A nyittrakömyéki magyarság nemzetiségi fejlődésének megállapítására a tizennyolcadik században három forrásmunka a helységek nemzetiségi arányának sorrendi meghatározására ad lehetőséget négy időpontban. A III. Károly számára végzett adóösszeírások 1715-ből és 1720-ból az adózók névszerinti felsorolásával a helységek nemzetiségi állapotát a század elejére nézve tisztázzák. A század második felében már több egykorú forrásmunka található. Ezek közül a legtöbbet idézett források a Mária Terézia számára 1773-ban készített „Lexicon universorum regni Hungariáé lecorum populosorum anno 1773 officiosae confection“ című helységnévtár és Korabinsky Lexiconja. melyet 1786-ban adott ki Pozsonyban „Geographisch-Historisches und Produkten Lexicon von Ungarn“ címmel.

Ha e források négy időpontjára vonatkozó adatait a nyittrakömyéki magyarság nemzetiségi fejlődésére nézve összegyűjtjük nagy nemzetiségi előnyomulás, magyar visszavonulás és gyenge visszaasszimilálás nyomaira bukkanunk. A nyittrakömyéki magyarság területéhez számítjuk az Ürménvtől egészen Pereszlenyig terjedő területet, amelyet a kisalföldi magyarságtól a surányi szlovák telepek választanak el félszigetszerűen. A nyittrakömyéki magyar félsziget az ürményi és verebélyi folyosón át a tizennyolcadik század elején is összefüggött a délebbi síkvidék

A NYITRAKÖRNYÉKI MAGYARSÁG

Magyar lakosság létezője

magyarságával. Az Örmény és Verebély közötti területen s délre egészen Nagysurányig, egymással össze nem függő szlovák szigetsoportot lelünk, amelyet „Surányi szlovák félsziget“ néven találunk említve a régebbi magyar néprajzi irodalomban.

Az első időpontban, tehát 1715-ben a következő magyar falvak és városok tartoznak a nyitrakörnyéki magyarság telepeihez:

Lüki	Kajsza	Szalakusz
Gergelyfalu	Nyitra	Egerszeg
Nagyfalu	Gerenceér	Lajosfalu
Berencs	Nagyhind	Nemesperk
Nemespann	Kishind	Nyitraapáti
Ivánka	Bábindát	Béd
Csehi	Bodok	Szomorfalu
Alsóköröskény	Család	Alsóelefánt
Felsőköröskény	Pográny	Felsőelefánt
Kislapás	Geszte	Gyimes
Nagyemőke	Zsére	Lédec
Párucca		

Ezek a falvak egy kivételével Nyitramegye területére esnek, csupán Lédec esik Barsmegyébe.

A tizennyolcadik század elején a magyarság tehát összesen 34 helységben él többségben ezen a területen. Ez a magyar félsziget ebben az időben földrajzi kiterjedésében a következő képet mutatja. Amint említettük, Örménynél egy folyosón, mégpedig éppen Örmény magyar többségű lakosságán keresztül függ össze a kislaföldi magyarsággal. Örménytől keletre a Nyitra folyó mentén egy magyar éket bocsát a nyitrakörnyéki magyarság a surányvidéki szlovák szigetekbe Kis- és Nagykerrel. A Nyitra folyó balpartján azonban egy szlovák sziget, mégpedig Kis- és Nagycétény zavarja az egységes magyar jelleget. Kis- és Nagycétény 1715-ben szlovák többséget mutat, a következő hat évtizedben azonban mindig magyar többséget, így tehát 1715-ben tapasztalt szlovák jellegét átmenetinek kell tekinteni és egy körülmény folytán nem szlovák, hanem szláv jellegnek minősíteni. Nagycéténybert ugyanis nagyon sok a lengyelnyelvű magyar: Pruski, Borovski, Prcsenki. A szájhagyomány még ma is őrzi, hogy Rákóczi trencsényi veresége után sok menekülő lengyel kucrot bujtattak el a kis- és nagycétényi magyarok, akik később asszimilálódtak. Ili, Károly összeírása, amely a trencsényi csata utáni időből való, a névszerinti összeírásnál már felvette ezeket a jobbágyokká és kurtanemesekké kényszerült lengyel szabadsághősöket, akik viszont szláv nevükkel látszatra szláv jelleget adtak a két nyitravölgyi magyar helységnek.

Nagycéténytől északra már jelentékenyen kiszélesednek a magyar telepek. Kitöltik az egész területet a Nyitra és a Zsitva között, csak négy szlovák többségű helység bontja a magyar jelleget: Nagyiapás, Lapásgyarmat, Tormos és Kalász.

Ki kell emelni, hogy a nyitrakörnyéki magyar félsziget Nyitra városát is magába foglalja. Nyitra 1715-ben döntő fölényben magyar. Magyar egy vele szomszédos kisebb telep is: Párucca. magyar nemesek lakják. Párucca későbbi fejlődése során Nyitra külvárosa lett. Nyarától nyugatra egészen Bars határáig csak a Gyemes alatti Kolon bontja meg a magyar jelleget, mely ebben az időpontban szlovák többségű. A magyar falvak itt már a Tribecs déli lejtőin helyezkednek el. Gyemes magasságában a terű let átnyúlik Bars megyébe is és magába veszi Lédecet. A Tribecs északi lejtőin halad tovább ez a terület és eléri Pereszlény magasságát. Az uolsó magyar helység Alsóelefánt, mely ma magasabban fekszik, mint Nagyszombat, vagy mint Lipótvár a Vág völgyében, a Zsitva völgyében pedig eléri Kistapolcsány magasságát, a Garam völgyében pedig Újbányáét.

A nyitrakörnyéki magyar telepök 1720-ban a következő magyartöbbségű falvakat számolják:

Nagy falu	Lapásgyarmat	Zsére
Berencs	Nagyemőke	Szalakusz
Kiscétény	Párucca	Lajosfalu
Nagycétény	Kajsza	Nemcsperk
Nemespann	Nyitra	Béd
Ivánka	Gerencsér	Szomorfolu
Csehi	Kishind	Alsóelefánt
Alsóköröskny	Bábindáf	G yrr.es
Felsőköröskny	Bodok	Lédec
Gergelyfalu	Pográny	Csekej
Kislapás	Geszte	Csitár

1720-ban már csak 33 falu tartozik ehhez a magyar félsziget-hez. Az 17154 állapottal szemben tehát egy faluval kevesebb alkotja most a félszigetet. A közelebbi vizsgálat azonban nagyobb változásokat derít ki. A fejlődés öt esztendeje alatt nem egy, hanem hat falu szakadt ki a magyarságból elveszítve magyar többségét:

Luki
Nagyhind
Család
Egerszeg
Nyitraapáti
Felsőelefánt

A nemzetiségi fejlődés ugyanakkor, bár kisebb mértékben, de dolgozik a magyarság javára is, mert a magyarság többségi helyzetbe jutva a szlováksággal szemben, a következő falvakat kapcsolja be a magyar félszigetbe, amelyek 1715-ben kívül estek azon:

Kiscétény
Nagycétény
Lapásgyarmat
Csekej
Csitár

A zoboralji magyar félsziget ebben az időpontban egységesebb képet mutat. Kiscétény és Nagycétény bekapcsolásával szélesebbé lesz az a folyosó, amely a félszigetet Urményen keresztül a kisalföldi magyarsággal összeköti. Azonban Nagyhind és Család kiválásával a bars megyei szlovákság nyomul be a magyar félszigetbe. A két Céténytől északra 1715-ben a négy faluból álló szlovák szigetből kivált Lapásgyarmat és ezáltal a sziget Nagyiapás, Tormos és Kalász falvakra olvad le, sőt egy helyett két szigetté esik szét, melyek közül az egyik Kalászt, a másik pedig Tormost és Nagyiapást foglalja magába. Gyimes alatt Kolon továbbra is szlovák sziget maradt.

Egerszeg elszlovákosodásával a szlovákság nyugat felől fel*szorítja a magyarságot a Tribecs lankáira és ezáltal a magyarság visszavonul Nyitra és Tribecs közé Ugyanígy hat Nyitraapáti elszlovákosodása is. Felsőelcfánt kiszakadásával a szlovák elem már átlépi a Nyitra folyót is és ostrom alá fogja a Tribecs oldalában élő magyar falvakat.

A következő forrás 53 év múlva rögzíti meg a fejlődést. 1773-ban a következő falvak alkotják a nyitrakörnyéki magyarság félszigetét:

Nagy falu	Menyhe	Kolon
Berencs	Csitár	Zsére
Kiscétény	Darázs	Szalakusz
Nagycétény	Uzbég	Laiosfalu
Nemespann	Nagyhind	Béd
Csehi	Bábindái	Alsóelefánt
Kalász	Bodok	Felsőelefánt
Nagyemőke	Család	Gyimes
Nyitra	Pográny	Lédec
Gerencsér	Geszté	

Az 1720-tól eltelt öt évtized alatt újabb lemorzsolódás következett be a magyarság rovására. A 33 faluból álló félsziget 20 falura olvad le. Ezt az eredményt a veszteségek és nyereségek egybevetése adja. Mert az öt évtized alatt nem négy, hanem tizenkét falu szakadt ki a magyarságból. Ezek a következők:

Gergelyfalu
 Ivánka
 Alsókörsikény
 Felsőkörsikény
 Kislapás
 Lapásgyarmat
 Párucca
 Kajsza
 Kishind
 Nemesperk
 Szomorfalu
 Csekej

összesen tehát tizenkét falu szakadt ki a magyarságból az 53 esztendő fejlődés alatt. E falvak között 9 kuriális község is azt bizonyítja, hogy elsősorban a nemesi falvak vezetik be a szlovákságot a zoboralji és a nyitrakörnyéki magyar etnikumba. Ez egészen valószínű. Mert a gyérszámú nemesi családok a szlovák jobbágyság betelepítése után már nem bírják megőrizni a helységek magyar jellegét. Szinte törvényszerű fejlődési eredmény ez, ám nem általános, mert például Nemespann és Lajos-talu kuriális helységek, de 1773-ban mégis megőrzik magyar jellegüket. Valószínű, hogy a magyar jobbágyságot nem cserélték ki szlovák jobbágysággal, vagy pedig bocskoros nemesség élt itt nagyobb tömegben.

A kérdéses idő alatt a magyarság a következő falvakat hódítja meg:

Kalász
Nagyhind
Család
Kolon
Felsőelefánt
Menyhe
Darázs
Üzbég

A felsorolt falvak közül azonban abszolút előretörést Menyhe, Darázs, Üzbég, Kalász és Kolon meghódítása jelent. Nagyhind, Család és Felsőelefánt abszolút előretörést nem jelent, mert a magyarság ezeket a falvakat nem hódította meg, hanem csak visszahódította, mivel a fejlődés elején magyar többségűek voltak. A szlovákság tehát csak átmenetileg jutott bennük túlsúlyra.

E változások után a következő képet nyújtja a nyitrakörnyéki magyar félsziget. Ivánka és Gergelyfalu kiválásával összeszűkül az ürményi magyar folyosó. Alsőköröskény, Felsőköröskény és Párucca elszlovákosodásával a szlovákság Nyitra alá nyomul és elszlovákosítja Nyitra déli részének eddigi magyar jellegét. Párucca kiválása a magyar etnikumból azt eredményezi, hogy a Lapásgyarmatból, Nagyiapásból és Tomiosból álló szlovák sziget félszigetté válik.

Kajsza elszlovákosodásával az újlaki szlovák vidék terjed Nyitra felé. Kishind kiszakadásával a barsmegyei szlovákság cgv erős éket ver a zoboralji magyar etnikumba Kislapás és Bodok magasságában és kettészakítással fenyegeti a zoboralji nyitrakörnyéki magyarságot. Nemesperk és Szomorfalu leszakadásával a magyarság a Nyitra jobbpartján veszti pozícióit. Ezzel szemben visszamagyarosodik Család cs elmagyarosodik Kolon. Ez a hely magyar tengerben szigetként állott és így belovadása az asszimiláció megszokott esete, mivel a tenger mindig beolvasztja a szigetet. Kolon beolvadásával a gymesi magyar terület egyönte-

tübbé vált. Kalász megmagyarosodásával kiszélesül a verebélyi folyosó. A folyosót Nagyhind visszamagyarosítása is szélesíti.

Tizenhárom év múlva, Korabinsky Lexiconja szerint a következő magyar helységeket találjuk Nyitra körül:

Gergelyfalu	Gerencsér	Alsóelefánt
Nagyfalu	Molnos	Felsőelefánt
Kiscétény	Bábindái	Cymes
Nngycétény	Geszte	Lédec
Kalász	Kolon	Menyhe
Nagyemőke	Zsére	Ositár
Párucca	Szalakusz	Darázs
Nyitra	Lajosfalu	

Korabinsky szerint már csak 23 helység alkotja a nyitakörnyéki félszigetet. Tizenhárom esztendő alatt a félsziget hat helységet veszített. Vizsgáljuk meg a magyarság veszteségeit és előretörését.

A tizenhárom esztendő alatt a magyarság a következő pozíciókat veszítette el:

Berents
Nemcs Spann
Csehi
Nagyhind
Bodok
Pográny
Béd
Üzbég

A veszteség tehát összesen nyolc helység. Hzzel szemben a következő térhódítás áll:

Gergelyfalu
Párucca
Molnos

Amíg tehát a magyarság 8 falut veszít, csupán 3 helységet hódít meg s ezek közül Gergelyfalu és Párucca nem asszimiláció, hanem csupán visszahódítás eredménye.

Ha már most összefoglaljuk az 1715-től 1786-ig terjedő héttizedes fejlődést, akkor a következő eredményekre jutunk: 1715-ben még 34 helység tartozik a nyitakömyéki magyar félszigetbe. 1720-ban 33 helységet tart a magyarság, 1773-ban már csak 29-et és 1786-ban már csak 23 helységet birtokol. Az első esztendőre vonatkoztatott teljes veszteség 11 falut tesz ki. Ha már most az egyes falvakat vizsgáljuk ebben az időszakban, akkor azt látjuk, hogy csupán

Nagyfalu
Nagyemőke
Nyitra
Gerencsér
Bábindái
Zsére

Szalakusz
Lajosfalu
Aísóelefánt
Gimes és
Lédec,

tehát összesen 11 helység őrizte meg magyartöbbségű jellegét ezen idő alatt. A többi helység elszlovákosodik, egy részüket a magyarság visszahódítja, nagyrészüket azonban kiszakad a magyarságból. A teljesen elszlovákosodott falvak a XVIII. században ezen a vidéken a következők:

Luki
Be roncs
Ivánka
Csehi
Alsóköröskény
Felsőköröskény
Kislapás
Kajsza
Nagyhind
Kishind
Bodok
Pográny
Egerszeg
Nemcsperk
Nvitraapáti
Béd

Ezzel szemben a magyarság a következő helységeket szállta meg:

Kiscétény
Nagycétény
Kalász
Molnos
Kolon
Menyhe
Csitár
Darázs

Mint már említettük, Kis- és Nagycétény csak 1715-ben szlovák, a többi időpontokban mindig magyar. A falvakban élő hagyomány szerint e két helység csak lengyel menekültek megtelepedésével lett látszatra szlovák. Ezek beolvadása viszont tisztázta a két hely állandó magyar jellegét. Ezek után azt kell megállapítanunk, hogy abszolút magyar nyereség csak hat helység: Kalász, Molnos, Kolon, Menyhe, Csitár és Darázs.

Szólnunk kell még a valószínű okokról, amelyek e folyamatok mögött hathattak a XVIII. század folyamán ezen a vidéken. Sajnos, itt csak általánosságokat lehet megállapítani, holott éppen az egyes helyek változása külön-külön volna érdekes. De egy ilyen pontos magyarázat adásától még nagyon messze vagyunk.

A magyarság megapadására hathatott Rákóczi felkelésének leverése. A kuruc seregekben harcoló magyarság nem mehetett vissza régi helyére. Hathatott az ellenreformáció befejezése is, a magyar reformátusság kiszorításával. Ellenreformációs hatások még a XIX. század elején is észlelhetők voltak, bár inkább Barsban, mint Nyitrában. Itt korábban ment ez a változás végbe s eredménye a nyitrakömyéki magyar félszigettől délre fekvő surányi szlovák sziget keletkezése lett.

De, mint legáltalánosabb és legvalószínűbb szociológiai tény kell megemlíteni az északi szlovák vidék nagy megélhetési nehézségeit, amely ellenállhatatlanul taszította a népességet a déli területek felé. hol a magyarság megritkul, ott a szociológiai vákuum szinte törvényszerűen vonzza a szlovákságot. S ez olyan korban, amikor a jobbágy megtelepítése az első feltétele a naturalgazdálkodási rend gazdasági érvényének, mindenütt törvényszerűen bekövetkezik. A betelepülés betelepítésé, tudatos megültetésé válik. A szlovákságot tudatosan ültették be ezekre a helyekre a fenti okok folytán. A század eleje még a magyarságnak kedvez. Rákóczi szabadságharcát még nem verték le, még nem hatottak a leverés következményei. A század vége már a szlovákságnak kedvez: a következmények teljesen kifejlődtek. Ezért van az, hogy ha nemzetiségi oldalon felvetik a demográfiai problémát, nem indulnak ki az 1715-ös és 172(has összeírásokból, hanem az 1773-ban készített helységnévtárból, mivel ez a felvétel már a magyarságot megritkító és gyengítő következményeket tükrözi. így ősi szlovák helyeknek tekintenek minden olyan falut, amely 1715-től 1773-ig szlovákosodott el. Mint végső megállapítást hangsúlyozni kell. hogy e részletesebb vizsgálat éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit oly gyakran a magyarság szemére vetnek: hogy erőszakos asszimilációs magatartást tanúsított a nemzetiségekkel szemben. Az igazság az, hogy szinte saját lehetőségeit nyújtotta át nekik, hogy fejlődjenek.

Jócsik Lajos dr.